

HOZIRGI DAVR FANI VA FALSAFASIDA MADANIY VA MA'NAVIY- AXLOQIY TANLOVNI NAMOYON BO'LISH SHAKLLARI

Ganiyev Sherxon Meytanboyevich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti boshlig'ining birinchi
o'rinbosari – shtab boshligi

Annotatsiya. Maskur maqolada asosiy e'tibor harbiy soha bilan uyg'un tarzda hozirgi davr fani va falsafasida madaniy va ma'naviy-axloqiy tanlovni namoyon bo'lish shakllariga qaratilgan. Unga asosan, ma'naviy tanlov muammosini chuqurroq o'rganish uchun tadqiqot muammosiga nisbatan ba'zi uslubiy yondashuvlarni metafizik, dialektik va ekzistensialistik yondashuvlar mavzy doirasida tadqiq etilgan. Hususan, metafizik yondashuv muqobillarni amalga oshirishning aprior motivlarini ko'rsatilgan holda, ruhiy tanlovning transsendental ma'nolariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: madaniy va ma'naviy-axloqiy tanlov, falsafa, metafizik, dialektik, ekzistensialistik yondashuvlar.

ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО И ДУХОВНО- ЭТИЧЕСКОГО ВЫБОРА В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ И ФИЛОСОФИИ

Ганиев Шерхон Мейтанбоевич

Чирчикской высшее танковые командно инженерный училище

Первый заместитель начальника училища – начальник штаба

Аннотация. В данной статье основное внимание уделено формам проявления культурного и духовно-этического выбора в современной науке и философии в гармонии с военной сферой. На его основе для более глубокого изучения проблемы духовного выбора изучены некоторые методологические подходы к проблеме исследования в рамках метафизического, диалектического и экзистенциалистского подходов. В частности, метафизический подход акцентирует внимание на трансцендентальных смыслах духовного выбора, показывая априорные мотивы реализации альтернатив.

Ключевые слова: культурный и духовно-этический выбор, философия, метафизический, диалектический и экзистенциалистский подходы.

FORMS OF MANIFESTATION OF CULTURAL AND SPIRITUAL-ETHICAL CHOICE IN MODERN SCIENCE AND PHILOSOPHY

Ganiyev Sherxon Meytanbayevich

Chirchik higher tank command engineering military institution

First Deputy Chief of Staff of Chirchik Higher Tank Command

Engineering Military Institution

Abstract. This article focuses on the forms of manifestation of cultural and spiritual-ethical choice in modern science and philosophy in harmony with the military sphere. On its basis, for a more in-depth study of the problem of spiritual choice, some methodological approaches to the research problem were studied within the framework of metaphysical, dialectical and existentialist approaches. In particular, the metaphysical approach focuses on the transcendental meanings of spiritual choice, showing a priori motives for the implementation of alternatives.

Key words: cultural and spiritual-ethical choice, philosophy, metaphysical, dialectical and existentialist approaches.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi jamiyatidagi madaniyat xususan ma'naviyatning hozirgi holati juda ziddiyatli masaladir. Ko'pchilik uchun asosiy ustuvorlik - bu moddiy qadriyatlarga intilish, egallashga bo'lgan ishtiyoq, moddiy manfaatdorlik to'plash, faoliyatni bir lahzalik manfaatlarga to'liq bo'ysundirish, bularning barchasi shaxs uchun ayniqsa muhim bo'lgan ma'naviy va axloqiy imtiyozlarni unutishga olib keladi. Shu bilan birga, harbiy xizmatni, qanchalik katta bo'lishidan qat'i nazar, hech qanday moddiy mukofot bilan o'lchab bo'lmaydi, chunki, qoida tariqasida, askar va ofitserning o'z vatani va o'z hayotini himoya qilish yo'lida o'zini qurbon qilishga tayyorligini hech qanday moddiy vosita to'lay olmaydi. Shunday qilib, hatto Aflotun o'zining "Davlat" kitobida eng yaxshi davlat tashkilotchilari (ya'ni faylasuf hukmdorlar) shunday tartib o'rnatish haqida g'amxo'rlik qilishlari kerakligini ta'kidlagan ediki, unda jamiyatning tuzilishi va

mulkiy manfaatlarga bo'lgan huquqlarning o'zi imkonsiz bo'lishi mumkin emas yoki yuksak axloqqa to'siq bo'ladi. Ushbu buyruqning asosiy xususiyati askarlarni o'z mulkiga bo'lgan huquqdan mahrum qilishdir. 2030 yilgacha mo'ljallangan YUNESKOning Inchon deklarasiyasida "Ta'lim-taraqqiyotining asosiy harakatlanuvchi kuchi va barqaror rivojlanish maqsadlariga yetkazuvchi muhim faoliyat" belgilangan vazifalarda "inson hayotini o'zgartirish majburiyati, odamlarni yangi ta'lim taraqqiyotiga kuchli va innovatsion harakatlarga chorlash"[1,] deb e'tirof etilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Shaxsda ma'naviy-axloqiy tanlovni shakllantirishning muhim tomonlarini tadqiq qilishda Sharq faylasuflari Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino,

Al-Xorazmiy va boshqalarning qarashlari muhim ilmiy-amaliy qiymatga ega. Keyinchalik ma'naviy-axloqiy tanlovni shakllantirishning ratsional asoslari va epistemologik muammolari F.Bekon, R. Dekart, G.V. Leybnits, I.Kant, Gegel, M.Shiller, Nitshe va boshqa faylasuflar ta'limotlarida tahlil qilingan. Ular ma'naviy-axloqiy tanlov muammosiga ko'proq insonning o'ziga xos ma'naviy-ruhiy kuch qudrat manbai va tabiatni o'zlashtirishdagi yagona quroli sifatida qaraganlar.

MDH doirasida ma'naviy-axloqiy tanlovni shakllantirish bo'yicha olib borilgan e'tiborga molik tadqiqotlar D.P.Gorskiy, A.M.Korshunov, V.A.Lektorskiy, T.D.Levin, A.S.Maydanov, A.L.Nikiforov, B.I.Prujinin, V.S.Shvirev, O.S.Grebenyuk, T.B.Grebenyuk, G.G.Danilenkova, A.B. Prozorov, A.M. Saranov, N.V. Samsonova va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi vaqtda G'arb davlatlarining boshqa davlatlarning ma'naviy makoniga qarshi amalga oshirilgan harbiy-axborot va madaniy-mafkuraviy ekspansiyasi NATOning 1989 yilda Yugoslaviyadagi jangovar operatsiyalari tajribasidan dalolat beradiki, yangi va yanada buzg'unchi xususiyatlarni kasb etmoqda. 2011-

yilda Liviyada, Suriyada (2011-yildan hozirgacha) va ayniqsa Ukrainaning janubi-sharqida (2014-yildan hozirgacha) shaxslarning tarqoqligi, jamiyatni birlashtirib turuvchi an'analarni yo'q qilish, axloqiy va psixologik holatga putur yetkazish bo'yicha dushmani tajovuzdan daf bo'lishga tayyorligidadir. Yolg'iz odam bunday halokatli hodisalarga qarshi tura olmaydi. Nemis mutafakkiri E.Xofferning ta'kidlashicha, inson o'linga duch kelganda, u faqat o'z kuchiga tayanishi mumkin emas. Uning uchun yagona kuch manbai bu o'zi bo'lish emas o'zingiz, lekin kuchli, buyuk va buzilmas narsaning bir qismi bo'lishdir. Bu yerda imon, birinchi navbatda, identifikatsiya jarayoni - "shaxsiy o'zini o'zi bo'lishni to'xtatib, abadiy narsaning bir qismiga aylanadigan jarayoniga aylanad[3,300].

Insoniyatga, avlodlarga, "mening" dinim, xalqim, irqim, partiyam yoki oilam taqdiriga ishonish biz "men"ni muqarrar ravishda yo'q qilishga mahkum bo'lgan abadiylikning yorqin tasavvuridan boshqa narsa emas. Shuning uchun harbiy xizmatchining shaxsi tomonidan dunyoqarashning ijtimoiy pozitsiyasini barqaror ma'naviy tanlash zarur, bu O'zbekiston va uning armiyasining an'alarini, uning madaniy o'ziga xosligini saqlashga, uni global axborot orqali amalga oshiriladigan jamoat ongini moslashtirishdan himoya qilishga imkon beradi. Ko'proq rivojlangan mamlakatlarning raqobatbardosh manfaatlarida makon, bu madaniy va axborot tajovuzdan yagona najot bo'lib, shaxsga boshqalarning manfaatlarini emas, balki o'z manfaatlarini ko'rish va amalga oshirish imkonini beradi. Bunday sharoitda mamlakatning mudofaa qobiliyati uchun muhim bo'lgan ijtimoiy hodisa sifatida askar shaxsini ma'naviy tanlash imkoniyatlari va cheklovlarini o'rganish kerak. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni SH.Mirziyoyev Qurolli Kuchlar tashkil etilganligining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga yo'llagan bayram tabrigida "Hozirgi vaqtda jahonda va mintaqamizda harbiy-siyosiy vaziyat keskin o'zgarib, milliy va global xavfsizlik sohasida xatar va tahdidlar tobora kuchayib bormoqda. Ana shunday o'ta mas'uliyatli vaziyat va hayotning o'zi erishgan barcha yutuqlarimizni, shu bilan birga, yo'l qo'ygan kamchiliklarimizni chuqur va tanqidiy tahlil qilishni barchamizdan talab etmoqda"[4,], deb ta'kidlagan edi.

Insonning ma'naviy tanlovi muammosi doimo alohida ahamiyatga ega bo'lgan falsafiy muammo bo'lib kelgan. Hatto Fridrix Nitsshe ham ruhiy tanlovning qiyinligi haqida shunday yozgan edi: "yangi shaxsiy [qadriyatlar] huquqi – uni qayerdan olaman? Barcha eski qadriyatlar huquqidan va bu qadriyatlar chegaralaridan. Mening eng kuchli atributim - o'z taqdirini o'zi belgilash. Ammo, ko'pincha, bu mening ehtiyojim bo'lib chiqadi - men doimo tubsizlikning chekkasida turaman"[5,347]. Inson qaror qabul qilishda mustaqilmi? Qabul qilingan yo'ldan borish uchun qanday jismoniy va ruhiy harakatlar yetarli? U yoki bu muqobilni tan olish uchun qanday mas'uliyat bor? Bu savollarning barchasi zamonaviy jamiyat uchun juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu savollarga javoblarning butun doirasi quyidagi ikkita qarama-qarshi pozitsiya bilan ifodalanishi mumkin. Birinchi pozitsiya Aristotel davridan beri ma'lum bo'lgan dilemma bilan bog'liq bo'lib, unda ochlik va tashnalikni boshdan kechirayotgan odam ovqat va ichimlikdan teng masofada joylashgan va dam oladi; bu muammo o'rta asrlarning oxirlarida "Masal"da yanada dolzarbroq bo'lgan. Buridanning eshagi"[6.640]. Fransuz nominalist faylasufi Jan Buridan, axloqiy tanlovga duch kelgan odam ko'proq yaxshilikka rioya qilishi kerakligi haqidagi axloqiy determinizm pozitsiyasini himoya qilib, eshak ikkita bir xil vasvasaga uchragan (ikkita pichan), oqilona tanlov qila olmaydi[7,219], deb ta'kidlaydi. Bu nafaqat eshak uchun, balki inson uchun ham ongli tanlov qilish qiyinligini yoki hatto imkonsizligini ta'kidlaydi.

Ma'naviy tanlov muammosini chuqurroq o'rganish uchun tadqiqot muammosiga nisbatan ba'zi uslubiy yondashuvlarni ko'rib chiqish kerak, ular orasida: metafizik, dialektik, Ekzistensialistik, fenomenologik, sinergetik va postmodern yondashuvlar.

Metafizik yondashuv muqobillarni amalga oshirishning aprior motivlarini ko'rsatib, ruhiy tanlovning transsendental ma'nolariga e'tibor qaratadi. Platon ta'limotida ("Gorgias", "Fedon", "Kratil" dialog insholari, "Davlat"), insonning ruhi ikki tomonlama tanlov qiladi, avvalambor, inson hayoti davomida - uning xatti-harakatlari, so'ngra o'limidan so'ng, boshqa dunyo hukmi va gunohlari uchun

jazo, ruh keyingi hayotini tanlaydi va o'limga tushadi. Tanasi, ular Moiraning tanloviga katta ta'sir ko'rsatadi - taqdir ma'budalari, inson hayotining matolarini to'qish[8,225].

Aflotun inson o'z taqdirini erkin tanlashga qodir, u o'zgarishi, yaxshilanishi va o'z do'zaxini va jannatini, Tartarini va Olimpini yaratishi va o'zida olib yurishi mumkinligiga ishongan. Insonning asosiy g'amxo'rliги ruhga g'amxo'rlik qilish bo'lishi kerak, uni Platon ramziy ravishda dengiz xudosi Glauks bilan birlashtiradi, uning tanasiga dengiz tubida uzoq vaqt qolish paytida juda ko'p axloqsizlik, qobiq, suv o'tlari va qum biriktirilgan va uning tanasi singan va to'lqinlar tomonidan buzilgan edi, shuning uchun u xudodan ko'ra ko'proq yirtqich hayvonga o'xshaydi. Ruh ham xuddi shunday holatda va ko'plab reenkarnasyonlarda birga o'sgan hamma narsadan tozalanishi kerak. Bu g'amxo'rlik ruhni poklashni, ruhiy - tushunarli olam bilan bog'lanish istagida ichki qarama-qarshiliklarni, barcha nafosatli narsalardan ozod qilishni anglatadi[9,272].

Shunday qilib, qadimgi yunon mifologiyasida titan Prometey tanlovi oldida edi: o'lmas bo'lib qolish va Olimp cho'qqisidan odamlarning azob-uqubatlariга uzoqdan qarash yoki ularga yordam berishga harakat qilish, olov olib kelish, ularga hunarmandchilikni o'rgatish, o'stirish, yer, ularga omon qolishga yordam beradi. Prometey o'z tanlovini qildi: u Olympusdan olovni o'g'irlab, odamlarga berdi. Esxilning "Bog'langan Prometey" tragediyasida odamlarga bo'lgan muhabbati uchun ijro etilgan Prometey Zevsga dadillik bilan qarshi chiqadi va dahshatli azoblarga qaramay, uning aybsizligini himoya qilishga tayyorligini bildirdi. "Ammo bularning barchasi oldindan men buni oldindan ko'rdim, men ongli ravishda, ongli ravishda voz kechmayman, odamlarga yordam berish va o'zimni jazolash uchun hamma narsani qildim".

Olovni o'g'irlagani uchun Zevs Gefestga Prometeyni Kavkazdagi qoyaga mixlashni buyurdi va uni tinimsiz azobga mahkum qildi: har kuni uchib kelgan burgut titanning jigarini bir kechada o'sgan. Bu azoblar, turli xil qadimiy manbalarga ko'ra, Gerkules burgutni o'q bilan o'ldirib, Prometeyni ozod qilgunga qadar 30 ming yil davom etgan [10,216]. Ekzistensialistik yondashuv aksincha, u

inson tanlovini mutlaqlashtiradi va uni shaxsga boradigan yagona qimmatbaho xazina deb ataydi. "Tanlov insonning ruhini baland ko'taradi, unga sokin ichki mamnunlik, o'zini o'zi qadrlash tuyg'usini beradi, uni hech qachon butunlay tark etmaydi". Inson hayotidagi eng muhimi, bu "haqiqiy tanlov" lahzasidir. Kyerkegorning ta'kidlashicha, "dunyoda u yoki bu ma'noga ega bo'lish emas, balki o'z-o'zidan bo'lish"[11,246]. Kyerkegorning fikriga ko'ra, "o'z-o'zidan bo'lish" "o'z-o'zidan bo'lish", o'zini "tanlash" degan ma'noni anglatadi. Kyerkegor "tanlash" haqida sof individual ijodiy harakat sifatida gapiradi. Kyerkegor odamning ruhi tanlov paytida "o'zini undan ajratib turadi. Butun dunyo va "Hamma narsaga va har kimga hayot baxsh etuvchi Abadiy kuch" haqida fikr yuritib, tanlaydi. "To'g'rirog'i, u o'zini belgilaydi"[12,248]. Shu bilan birga, inson o'zgarmagandek, "boshqa mavjudotga aylanmaydi", balki shunchalik uyg'onadiki, u o'zini "aniqlash", o'zini yaratishga qodir, chunki "insonning ma'naviy tug'ilishi unga bog'liq ijodiy urinish iroda va bu shaxsning o'z kuchidadir. U tanlov qilish orqali "o'zining azaliy ahamiyatini anglay oladi"[13,282], ya'ni "abadiy kuch bilan abadiy ittifoqqa kirishadi"[14,283].

Ekzistensializmning yana bir vakili J.P. Sartr bu pozitsiyaga asosan qo'shiladi. Sartr, inson voqealarning xayoliy ortga qaytarilmasligiga qarshi turishi, o'z e'tiqodi uchun, shu jumladan, qo'lida qurol bilan kurashishi kerak: "Birdaniga paydo bo'lgan va meni o'ziga rom etgan birorta ham ijtimoiy hodisa tashqaridan kelmaydi: agar urushga safarbar bo'lsam, bu mening urushim, men bunga aybdorman, men bunga loyiqman. Men bunga loyiqman, birinchi navbatda, men undan qochishim mumkin edi - qochqin bo'lishim yoki o'z joniga qasd qilishim. Men buni qilmaganim uchun, demak, men uni tanladim, sherigiga aylandim"[16,344]. Bu yerda, Sartrning fikricha, haqiqiy "insonparvarlik" yotadi, chunki biz odamga o'zidan boshqa qonun chiqaruvchi yo'qligini eslatib o'tamiz... chunki biz inson o'zini o'ziga singdirish bilan emas, balki inson sifatida anglashi mumkinligini ko'rsatamiz. Maqsadni tashqaridan qidirish orqali, bu ozodlik yoki boshqa o'zini o'zi anglash bo'lishi mumkin. O'zining "Devor" (1939) qissasida J.P.Sartr o'zining ruhiy tanlovini qilgan (do'stiga xiyonat qilishdan bosh tortgan)

va buning uchun qatl etilgan odamning ruhiy holatini batafsil tasvirlaydi. Xalqaro brigada a'zosi Pablo Ibbieta hibsga olinganidan so'ng falangistlar (fashistlar - general Franko tarafdorlari) uni brigada boshliqlaridan biri Ramon Grisni topshirishga majburlamoqchi: "Yoki siz, yo u. Qaerdaligini aytsang, yashaysan"[17,344]. Ushbu ma'lumotni berishdan bosh tortgani uchun Pablo va uning o'rtoqlari ertasi kuni ertalab o'limga hukm qilinadi.

Internatsionalist tun bo'yi o'lim og'riyaptimi yoki yo'qmi deb o'ylaydi va uning tanasidan yonayotgan o'qlar do'li qanday o'tayotganini deyarli jismonan his qiladi: "Men unga orqamni suyab qo'yaman, bor kuchim bilan uni siqib olishga harakat qilaman va u itaradi, mendan uzoqlashing, xuddi qandaydir dahshatdagidek... siz nimadir haqida o'ylashga harakat qilasiz va sizga bir daqiqadan so'ng nimanidir tushunib yetadiganga o'xshaysiz, keyin hammasi sirpanib ketadi, bug'lanadi, yo'qoladi... Men Men boshqa hech narsani ko'rmasligim va eshitmasligimga va hayot davom etishiga o'zimni ishontirishga harakat qilaman - boshqalar uchun ... bizni kutayotgan narsa orqadan tushib ketadi va bunga tayyor bo'lishning iloji yo'q. Pablo o'zining qatlini qayta-qayta esladi, xotiralar uni tasodifiy o'rab oldi, dunyo xira ko'rina boshladi, hech narsa o'ziga tortmadi, uning dahshatli xotirjamligini hech narsa buzmad. Ba'zida u shunday tuyg'uga duchor bo'lardi, go'yo u qayergadir sirpanib ketayotgandek, sho'ng'in samolyoti kabi qulab tushayotgandek, tananing hayoti bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa qandaydir yopishqoq, qabih, noaniq tuyulardi. "Qanday to'yib bo'lmaydigan ochko'zlik bilan men baxt, ayollar, ozodlik uchun ov qildim. Nega?... O'sha lahzalarda bir qarashda butun hayotim ko'z o'ngimda turgandek tuyg'u paydo bo'ldi va o'yladim: bu qanday yomon yolg'on! Mening hayotim bir tiyinga ham arzimadi, chunki u oldindan mahkum edi. Men o'zimga savol berdim: qanday qilib ko'chada kezib, ayollarning izidan yura olaman, agar shunday halok bo'lishimni tasavvur qilsam, barmog'imni ko'tarmagan bo'lardim. Endi hayot yopiq, sumka kabi bog'langan edi, lekin undagi hamma narsa tugamagan, tugallanmagan. Men aytishga tayyor edim: lekin bu ajoyib hayot edi. Ammo eskizni, qoralamani qanday baholash mumkin - oxir-oqibat, men hech

narsani tushunmadim, men abadiylik bilan ta'minlangan veksellarni yozdim. Men hech narsadan afsuslanmadim, garchi pushaymon bo'lishim mumkin bo'lgan narsalar ko'p bo'lsa ham...".

TAKLIF VA XULOSALAR. Shunday qilib, ushbu bo'lim uchun xulosa sifatida quyidagilar ko'rsatilishi kerak. Ma'naviy tanlovning belgilarini ko'rib chiqish uchun eng katta evristik potensial ikki qarama-qarshi tushunchalarni bir vaqtning o'zida ko'rib chiqadigan ikkilik qarama-qarshiliklarni aniqlash metodologiyasi bo'lib, ulardan biri ma'lum bir sifatni tasdiqlaydi, ikkinchisi esa uni inkor etadi. Ma'naviy tanlov shaxsning axloqiy fazilatlarini, qadriyatlarini va e'tiqodlarining (halollik, sadoqat, burch, jasorat) namoyon bo'lishi bo'lgan ideal asosli harakat yo'nalishining bir nechta alternativalaridan erkin, mas'uliyatli va hal qiluvchi tanlovni ifodalaydi. Shu bilan birga, harbiy xizmatchining ma'naviy-axloqiy tanlovining o'ziga xosligi unga boshqa odamlarning taqdiriga bog'liqligi, uning oqibatlarini uchun butun jamiyat va davlat uchun javobgarlik, shuningdek, maxsus ma'naviy majburiyatlar bilan bog'liq.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Образование 2030: Инчхонская декларация и рамочная программа действий. 19-25 мая 2015 года. –Республики Корея, 2015.
2. <http://www.globalfirepower.com>
3. Человек убежденный: Личность, власть и массовые движения = The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements. — М.: Альпина Нон-фикшн, 2017. — 200 с.
4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ташкил этилганининг 25 йиллиги муносабати билан Ватан ҳимоячиларига байрам табриги. // «Постда» газетаси, 2017 йил 3-сон.
5. Ницше Ф. Так говорил Заратустра : [перевод с немецкого : 16+] / Фридрих Ницше. - Москва : Эксмо, 2022. - 347 с.
6. Аристотель. Малое собрание сочинений. СПб. Азбука 2023. - 640с.
7. Benoît Patar, Dictionnaire des philosophes médiévaux, Fides, 2007, page 219.

8. Платоновские исследования. Вып. VIII (2018/1) СПб. Издательство РХГА 2020. - 225 с.

9. Платон. Диалоги `Лисид` и `Лахет`. Исследование, перевод и коммент.: Р.Б.Галанин и Р.В.Светлов [с приложением текстов диалогов на древнегреч.языке] 2-е изд.испр. Санкт-Петербург РГПУ им. А.И.Герцена 2023. - 272с.

10. Кереньи К. Прометей: архетипический образ человеческого существования. М. Касталия 2021. - 216 с.

11. Кьеркегор С. Наслаждение и долг. СПб., 1894. С. 246.

12. Ясперс К. Духовная ситуация времени // Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991. С. 338.

13. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм// Ф. Ницше, З. Фрейд, Э. Фромм, А. Камю, Ж.-П. Сартр. Сумерки богов. М., 1989. С. 344.

14. Сартр Ж.-П. Стена. Новеллы. М., 2006. С. 7-18.

15. Хайдеггер М. Бытие и время. М., 1997. С. 176-193.

16. Attraktorlar (inglizchada jalb qilish - jalb qilish, jalb qilish) makon va vaqtdagi haqiqiy tuzilmalar bo'lib, ular ochiq chiziqli bo'lmagan muhitda o'z-o'zini tashkil etish jarayonlariga ta'sir qiladi. Bunday holda, attraksion tuzilmalar evolyutsiyaning maqsadi sifatida ishlaydi.

17. Бауман З. Текучая современность / Зигмунт Бауман ; [пер. с англ. С. А. Комаров]. - Москва [и др.] : Питер, 2008. - 238 с.